

UDK 27–282"1620/1637"
Primljeno: 19. 10. 2014.
Prihvaćeno: 10. 12. 2014.
Izvorni znanstveni rad

KOJI JE BIO LATINSKI PREDLOŽAK KAŠIĆEVA RITUALA RIMSKOGA (1640.)?

Petar BAŠIĆ

Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Vlaška 38, p.p. 432, 10 001 Zagreb
petar.basic@kbf.hr

Sažetak

Autor u prvom dijelu opisuje dvadeset i četiri latinska izdanja koja mogu pomoći u traženju Kašićeva predloška. Sva ta izdanja, osim jednoga, našao je, u digitaliziranom obliku, na internetu. U drugom dijelu analizira elemente razlikovanja i stavlja ih u odnos s Kašićevim vlastitostima. Mnoge pojedinosti upućuju na to da bi traženi predložak mogao biti neko od venecijanskih izdanja između 1620. i 1637., ali autoru nijedno od njih zasad nije bilo dostupno.

Ključne riječi: Rituale Romanum, Ritual rimski Bartola Kašića, Kašićevi dodatci Ritualu rimskom.

Pitanje latinskog predloška Kašićeva prijevoda *Rituala rimskoga*¹ mnogo je važnije ali i zamršenije nego bi se moglo misliti. Ipak, njime se, koliko mi je poznato, dosad nitko nije temeljito pozabavio. Za potrebe skoroga kritičkog izdanja trebat će zacijelo nastojati točno utvrditi latinski predložak, tim više što se kani objaviti i latinski tekst paralelno s Kašićevim prijevodom. Stoga bi ovaj rad bio neka vrsta prethodnog istraživanja.

¹ Kašićevo hrvatsko izdanje ima dvostruk naslov, na latinskom i na hrvatskom: *Rituale Romanum Urbani VIII. pont. max. iussu editum illyrica lingua, Romae, Ex Typographia Sac. Congreg. de Propag. Fide, M.D.C.XL, Superiorum permissu / Ritual rimski istomačen slovinski po Bartolomeu Kasiću popu bogoslovcu od Družbe Jesusove penitenciru Apostolskomu, u Rimu, iz Utienice Svet. Skupa od Razplodjen'ja S. Viere, 1640.* – Pretisak Rituala objavljen je 1993., priredio Vladimir Horvat.

Za uvod spomenimo da je latinski prvotisak objavljen 1614., zatim je objavljeno mnogo izdanja sa sitnijim promjenama te nekoliko izdanja sa znatnijim promjenama: 1752. (Benedikt XIV.), 1872. (Pio IX.), 1884. (Leon XIII.), 1913. (Pio X.), 1925. (Pio XI.) i, posljednje, 1952. (Pio XII.).² Prema tome, ovdje će nas zanimati samo izdanja starija od 1752. godine.

Latinska izdanja

Donosim ovdje, sa svim podacima koji su za ovaj rad zanimljivi, uključujući izvornu grafiju³, sva izdanja do kojih sam došao. Navest ću, u uvučenom tekstu i sitnijim slovima, i izdanja koja mi se čine zanimljivima, a do kojih nisam uspio doći.

Gotovo sva ta izdanja, i to sa zahvalnošću valja istaknuti, digitalizirao je ili Google ili Münchener DigitalisierungsZentrum. Zanimljivo je da sam u Hrvatskoj našao samo jedno izdanje iz tog razdoblja (1614.–1750.).⁴

1614 (prvotisak), 2004 (pretisak)

RITVALE / ROMANVM / PAVLI V. PONT. MAX. / IVSSV EDITVM / ROMÆ / Ex Typographia Reuerendæ Cameræ Apostolicæ. / M.DC.XIV. // *Rituale romanum*. Editio princeps (1614). Edizione anastatica, Introduzione e Appendice a cura di Manlio Sodi – Juan Javier Flores Arcas, Libreria Editrice Vaticana, 2004. Završava sa: De exorcizandis obsessis a dæmonio (198), Formulæ scribendi in libris habendis apud Parochos, ut infra notatur (220), Index et ordo præcipuarum rerum (225), Errata (227).

1615

a)

RITVALE / ROMANVM / PAVLI V. P. M. / iussu editum. / ROMÆ / Ex Typographia Cameræ Apostolicæ. / M. DCXV.

Završava sa: De exorcizandis obsessis a dæmonio (342), Formulæ scribendi in libris habendis apud Parochos, ut infra notatur (378).

Digitized by Google

² Usp. Manlio SODI – Juan Javier FLORES ARCAS, *Introduzione*, u: *Rituale Romanum*. *Editio princeps*, Edizione anastatica, Città del Vaticano, 2004., LVIII–LXI.

³ Tu se može zapaziti i promjena grafije. Od izdanja koja su ovdje navedena promjenu unosi izdanje iz 1686.

⁴ Golub-Mišerda-Mrkonić, za rad gdje je latinski predložak bio važan, imali su na raspolaganju samo dva latinska izdanja: iz 1718. i 1762. (usp. Ivan GOLUB – Marko MIŠERDA – Tomislav MRKONJIĆ, *Hrvatski teološki termini »Rituala rimskog«* Bartola Kašića [1640], u: *Bogoslovska smotra*, 49 [1980.] 3, 336; cijeli članak 331–357).

b)

RITVALE / ROMANVM / PAVLI V. PONT. MAX. / IVSSV EDITVM / PAPIÆ / Ex Typographia Ioannis Nigri Officina. / *Sumptibus Octavii Bordonii*. M. DC. XV. / SVPERIORVM PERMISSV.

www.gonelli.it (naslovnica i 2 ogleadne stranice)

c)

Rituale Romanum Pauli 5. Pont. Max. iussu editum. De licentia Superiorum, Venetiis: apud Floravantem Pratum, 1615.

1616

RITVALE / ROMANVM / PAVLI QUINTI / PONTIFICIS MAXIMI / IVSSV EDITVM / LVGDVNI, / *Sumptibus* MICHÆLIS CHEVALIER, / M. DC. XVI. / *Cum licentia Superiorum. / Et Priuilegio.*

Završava sa: De exorcizandis obsessis a dæmonio (346), Formulæ scribendi in libris habendis apud Parochos, ut infra notatur (381), Index et ordo pæcipuarum rerum... (389), Ad lectorem /errata corrige/ (393).

Digitized by Google

1617

a)

RITVALE / ROMANVM / PAVLI V. P. M. / iussu editum. / ROMÆ / Ex Typographia Cameræ Apostolicæ. / M. DCXVII.

Završava sa: De exorcizandis obsessis a dæmonio (342), Formulæ scribendi in libris habendis apud Parochos, ut infra notatur (378).

Digitized by Google

b)

RITVALE / ROMANVM / PAVLI V. PONT. MAX. / IVSSV EDITVM / ANTVERPIÆ / EX OFFICINA PLANTINIANA, / Apud Balthasarem & Ioannem Moretos. / M. DC. XVII.

Završava sa: De exorcizandis obsessis a dæmonio (316), Formulæ scribendi in libris habendis apud Parochos, ut infra notatur (347), Summa privilegii principum Belgarum (/354/).

Google Knjige / Bayerische Staatsbibliothek digital

c)

Rituale Romanum Pauli 5. pont. max. iussu editum. Venetiis: apud Iuntas, 1617.

1619

RITVALE / ROMANVM / PAVLI V. PONT. MAX. / IVSSV EDITVM / TRIDENTI. M. DC. XIX. / Apud Ioannem Albertum, & Ambrosium Licinum. / SVPERIORVM PERMISSV.

Završava sa: De exorcizandis obsessis a dæmonio (279), Formulæ scribendi in libris habendis apud Parochos, ut infra notatur (305).

Bayerische Staatsbibliothek digital

1620

RITVALE / ROMANVM / PAVLI V. PONT. MAX. / IVSSV EDITVM / VENETIIS, APVD IVNTAS. / M DC XX. / *De Licentia Superiorum.*

Završava sa: De exorcizandis obsessis a dæmonio (271), Formulæ scribendi in libris habendis apud Parochos, ut infra notatur (296).

Digitized by Google

1623

RITVALE / ROMANVM / PAVLI V. PONT. MAX. / IVSSV EDITVM / EDITIO NOVISSIMA. / LVTETIÆ PARISIORUM. / Apud Societatem Typographicam Librorum Officij / Ecclesiast. ex Decreto Concil. Tridentini. / M. DC. XXIII. / *De licentia Superiorum.*

Završava sa: De exorcizandis obsessis a dæmonio (432), Formulæ scribendi in libris habendis apud Parochos, ut infra notatur (471), (Dodatak) Instructions des curez et vicaires pour faire le prosne (1–27).

archive.org

1624

Rituale Romanum Pauli 5. pont. max. iussu editum Venetiis: apud Iuntas, 1624.

1625

RITVALE / ROMANVM / PAVLI V. PONT. MAX. / IVSSV EDITVM. / ANTVERPIÆ, / EX OFFICINA PLANTINIANA, / Apud Balthasarem Moretum, & Viduam / Ioannis Moreti, & Io. Meursium. / M. DC. XXV.

Završava sa: De exorcizandis obsessis a dæmonio (316), Formulæ scribendæ in libris habendis apud Parochos, ut infra notatur (347), Summa privilegij principum Belgarum (/354/).

Bayerische Staatsbibliothek digital

1626

Rituale romanum Pauli 5. Pont. Max. iussu editum, Venetiis: apud Iuntas, 1626. – Biblioteca del Seminario vescovile di Padova – della Facoltà teologica del Triveneto – dell'Istituto filosofico Aloisianum – Padova.

1627

Rituale Romanum Pauli 5. Pont. Max. iussu editum. De licentia Superiorum Venetiis: apud Nicolaum Misserinum, 1627.
opac.sbn.it (=Catalogo del Servizio Bibliotecario Nazionale)

1628

RITVALE / ROMANVM / PAVLI V / *Pontificis Maximi / iussu editum.* / COLONIÆ AGRIPPINÆ / Apud Ioannem Kinckium. / Anno M. DC. XXVIII.

Završava sa: De exorcizandis obsessis a dæmonio (264), Formulæ scribendæ in libris habendis apud Parochos, ut infra notatur (287).

Digitized by Google

1629

Rituale romanum Pauli 5. Pont. Max. iussu editum, Venetiis: apud Iuntas, 1629. – Biblioteca provinciale Tommaso Stigliani – Matera.

1634

Rituale romanum Pauli 5. Pont. Max. iussu editum, Venetiis: apud Cieras sub signo Europæ, 1634. – Biblioteca comunale Giosuè Carducci – Città di Castello – PG.

1635

a)

Rituale romanum Pauli V ... iussu editum. Antverpiæ, ex off. Plantiniana Balthasaris Moreti, 1635. – BAV Stamp.Chig.V.541.

b)

Rituale romanum Pauli V ... iussu editum et Urbani VIII auctoritate recognitum. Ed. novissima cum accentibus. Parisiis, impensis Societatis typographicæ librorum officii ecclesiastici, 1635. – BAV R.I.IV.1840.

c)

Napomena: Na internetu se nalazi jedan necjelovit primjerak (Digitized by Google) na kojem je, na praznom predlistu, rukom napisano »Rituale Romanum 1635 ?« (može se naći u Googleovoj tražilici ako se upiše rituale romanum 1635). Primjerku nedostaje listova i na početku i na kraju. Na kraju završava tekстом *Ritus absolvendi et benedicendi populos...* s nadnevkom potvrđenja (1. listopada 1635.). Vjerojatno je zbog toga rukom zapisana ta godina s upitnikom. No teško je vjerovati da bi taj tekst mogao biti objavljen u izdanju iz 1635. S druge strane, taj nepotpuni primjerak posvema se slaže s izdanjem iz 1669. i zasigurno pripada tom izdanju. U istoj tiskari tiskano je, kako je zapisano za primjerak Vatikanske knjižnice, i izdanje koje nosi godinu 1635. To izdanje međutim nisam vidio.

1636

RITVALE / ROMANVM / PAVLI V. PONT. MAX. / IUSSU EDITUM. / Addita formula pro benedicendis Agris / A S. RITVVM CONGREGATIONE / APPROBATA. / ROMÆ / Ex Typographia Reu. Cam. Apostolicæ. / MDCXXXVI.

Završava sa: De exorcizandis obsessis a dæmonio (288), Ritus absolventi, & benedicendi populos, & agros ex Apostolicæ Sedis Indulto (317), Formulæ scribendi in libris habendis apud Parochos, ut infra notatur (329).

Digitized by Google / Bayerische Staatsbibliothek digital

1637

RITVALE / ROMANVM / PAVLI V. PONT. MAX. / IVSSV EDITVM. / Addita formula pro benedicendis Agris / A S. RITVVM CONGREGATIONE / APPROBATA, / *Et Benedictio Aquæ, quæ fit in Vigilia Epiphaniæ.* / VENETIIS, M. DC. XXXVII. / APVD IVNTAS. / *Superiorum Auctoritate.*

Završava sa: De exorcizandis obsessis a dæmonio (321), Ritus absolventi, & benedicendi populos, & agros ex Apostolicæ Sedis Indulto (352), Formulæ scribendi in libris habendis apud Parochos, ut infra notatur (365), Benedictio aquæ, quæ fit in Vigilia Epiphaniæ (373).

Digitized by Google / Bayerische Staatsbibliothek digital

1652

RITVALE / ROMANVM / PAVLI V. PONT. MAX. / IVSSV EDITVM / Cum Coniurationibus, & Benedictionibus varijs. / *Nunc addita* / FORMVLA ABSOLVENDI, et benedicendi Populos, & Agros. / *A Sacra Rituum Congreg. approbata.* / Romæ, / Typis, & sumptibus Philippi de Rubeis, 1652. / *Superiorum Auctoritate.*

Završava sa: De exorcizandis obsessis a dæmonio (241), Coniurationes et Benedictiones variae noviter ad Rituale Romanum additæ (265), Coniurationes potentissimæ et efficaces ad expellendas, & fugandas aereas tempestates... a R. presbytero Petro Locatello tit. S. Cassiani Bergomi collectæ: De præparatione sacerdotis ante coniurationem (267), Exorcismu salis, & aquæ (268), Exorcismus contra imminens tempestatem fulgurum, & grandinis, quem dicunt Gregorium XIII. ordinasse (278), Alia Coniuratio efficacissima contra ipsam imminens tempestatem devote dicenda, ex quodam veteri opusculo exarata (283), Pro gratiarum actione, pro victoria contra tempus tempestuosum (293), Benedictio aquæ, quæ fit in Vigilia Epiphaniæ (294), Benedictione del seme de' Cavalieri (309), Ritus absolventi, et benedicendi Populos, & Agros, ex Apostolicæ Sedis Indulto (313), Formulæ scribendi in libris habendis apud Parochos, ut infra notatur (321).

Bayerische Staatsbibliothek digital / Digitized by Google

1656

RITVALE / ROMANVM / PAVLI V. PONT. MAX. / IVSSV EDITVM. / Cum Coniurationibus ad fugandas tempestates, / & Benedictione Aquæ, quæ fit in Vigilia / Epiphaniæ, & alijs. / NVNC ADDITA / Formula Absoluendi, & Benedicendi / Populos, & Agros. / *A Sacra Rituum Congregatione approbata.* / VENETIIS, M.DC.LVI. / Apud Franciscum Baba. / *SVPERIORVM AVCTORITATE.*

Završava sa: De exorcizandis obsessis a dæmonio (258), Formulæ scribendi in libris habendis apud Parochos, ut infra notatur (281), Coniurationes potentissimæ, et efficaces ad expellendas fugandas æreas tempestates...]⁵ (287), Benedictio Aquæ, quæ fit in Vigilia Epiphaniæ (316), Ritus absolvendi, et benedicendi Populos & Agros, ex Apostolicæ Sedis Indulto (339).

Digitized by Google

1658

RITVALE / ROMANVM / PAVLI V. PONT. MAX. / IVSSV EDITVM. / ROMAE / Typis Congregationis de Propag. Fide. / MDCLVIII.

Vatikanska knjižnica ima 2 primjerka: R.G.Liturg.VI.152 i Stamp.Chig.VI.1073.

Do ovog izdanja zasad nisam uspio doći, a bilo bi mi vrlo važno. To je vjerojatno prvo izdanje tiskano u tiskari Svetog Oficija, a do tada su 'službena' izdanja tiskana u tiskari Camerae Apostolicæ.

1669

RITVALE / ROMANVM / PAVLI V. PONT. MAX. / IVSSV EDITVM. / Addita formula pro benedicendis Populo / & Agris a S. Rituum Congregatione approbata. / ANTVERPIÆ, / EX OFFICINA PLANTINIANA / BALTHASARIS MORETI. / M. DC. LXIX.

Završava sa: De exorcizandis obsessis a dæmonio (363), Ritus absolvendi et benedicendi Populos & Agros ex Apostolicæ Sedis Indulto (397), Formulæ scribendæ in libris habendis apud Parochos, ut infra notatur (409).

Digitized by Google

1679

RITVALE / ROMANVM / PAVLI V. PONT. MAX. / IVSSV EDITVM. / Cum Coniurationibus ad fugandas tempestates, / & Benedictione Aquæ, quæ fit in Vigilia / Epiphaniæ, & alijs. / ADDITA NVNC FORMVLA / Absoluendi, & Benedicendi Populos, & Agros. / A Sacra Rituum Congregatione approbata. / VENETIIS, M.DC.LXXIX. / Apud Guerilios.

Završava sa: De exorcizandis obsessis a dæmonio (219), Formulæ scribendi in libris habendis apud Parochos, ut infra notatur (236), Coniurationes potentissimæ, et efficaces ad expellendas fugandas æreas tempestates (241), /.../ Benedictio Aquæ, quæ fit in Vigilia Epiphaniæ (263), Ritus absolvendi, et benedicendi Populos & Agros (276).

Bayerische Staatsbibliothek digital

1686

RITUALE / ROMANVM, / PAULI V. PONTIFICIS / Maximi jussu editum. / Vna cum Notis consueto Ecclesiæ cantui / accommodatis, & a quamplurimis / mendis, quæ

⁵ Nedostaju stranice 287–314.

antea irrepserant, / diligenter purgatis. / Editio ultima, aucta, & meliori / ordini restituta. / LUGDUNI, / Apud PETRUM VALFRAY, in vico / Mercatorio, sub signo Coronæ Aureæ. / M. DC. LXXXVI. / Cum Approbatione & et Permissu.

Završava sa: De exorcizandis obsessis a dæmonio (330), Formulæ scribendæ in libris habendis apud Parochos, ut infra notatur (351), Tons des chants communs de l'Eglise (393).

Bayerische Staatsbibliothek digital

1688

RITUALE / ROMANUM / PAULI V. PONT. MAX. / JUSSU EDITUM. / Addita formula pro benedicendis Populo / & Agris a S. Rituum Congregatione approbata. / ANTVERPIÆ, / EX OFFICINA PLANTINIANA / BALTHASARIS MORETI. / M. DC. LXXXVIII.

Završava sa: De exorcizandis obsessis a dæmonio (363), Ritus absolvendi et benedicendi Populos & Agros (397), Formulæ scribendæ in libris habendis apud Parochos, ut infra notatur (409).

Bayerische Staatsbibliothek digital

1689

RITUALE / ROMANUM, / PAULI V. PONTIFICIS / Maximi jussu editum. / *Cum Notis plano Ecclesiæ Cantico accommodato / datis, eaque cura & studio emendatis, ut / quod haectenus nemo consequi potuit, / absque mendo in lucem prodeant.* / Editio novissima, omniumque casti***. / LUGDUNI, / Sumptibus CLAUDII TALEBARD / ET / IOANNIS AMATI OLLIER / M. DC. LXXXIX. / Cum Approbatione, & et Permissu ordinarij.

Završava sa: De exorcizandis obsessis a dæmonio (341), Formulæ scribendæ in libris habendis apud Paroecos, ut infra notatur (363), Index Ritualis Romani (372), Cérémonies particulières (377), Ordo ad faciendam aquam benedictam (387), Formulaire pour faire le prône (393).

Digitized by Google

1700

RITUALE / ROMANUM / PAULI V. PONT. MAX. / JUSSU EDITUM. / Cum Conjuracionibus ad fugandas tempestates, / Benedictione Aquæ, quæ fit in Vigilia / Epiphaniæ, & aliis. / ADDITA NUNC FORMULA / Absolvendi, & Benedicendi Populos, & Agros. / *A Sacra Rituum Congregatione approbata.* / [VENETIIS, M.DCC].

Završava sa: De exorcizandis obsessis a dæmonio (218), Formulæ scribendi in libris habendis apud Parochos, ut infra notatur (239), Conjuraciones potentissimæ, et efficaces ad expellendas, & fugandas aereas tempestates... (243), Benedictione della Corona del Santissimo Rosario della Gloriosa Madre di Dio (263), Benedictione delle Rose del Santissimo Rosario (ibid.), Assoluzione da darsi a quelli della Compagnia, quando sono vicini a morte

(264), Benedictione delle Candele (ibid.), Benedictio aquæ cum Reliquiis sancti Petri Martyris Ordinis Praedicatorum (ibid.), Benedictio Aquæ, quæ fit in Vigilia Epiphaniæ (266), Ritus absolvendi, et benedicendi Populos & Agros ex Apostolicae Sedis Indulto (281) [Index et Ordo... na početku, str. 4–5].

Bayerische Staatsbibliothek digital

1718

RITUALE / ROMANUM / PAULI V. PONT. MAX. / *IUSSU EDITUM*. / Cum Coniurationibus ad fugandas tempestates, / Benedictione Aquæ, quæ fit in Vigilia / Epiphaniæ, ac aliis. / *Addita Formula Absolvendi, & Benedicendi Populos, & / Agros a S. Rituum Congregatione approbata.* / VENETIIS, / Apud Nicolaum Pezzana. / MDCCXVIII.

Završava sa: De exorcizandis obsessis a dæmonio (203), Formulæ scribendæ in libris habendis apud Parochos, ut infra notatur (220), Coniurationes potentissimæ, et efficaces ad expellendas, & fugandas tempestates... (225), Benedictio Aquæ quæ fit in Vigilia Epiphaniæ (250), Ritus absolvendi, et benedicendi Populos & Agros ex Apostolicae Sedis Indulto (265), Index et Ordo præcipuarum rerum quæ in hoc Rituali Libro continentur (271).

Knjižnica Bogoslovskeg sjemeništa u Zagrebu, br. 15944.

1726

RITUALE / ROMANUM, / PAULI V. PONTIFICIS / Maximi jussu editum. / *Vna cum Notis consueto Ecclesiæ cantui / accommodatis, & a quamplurimis mendis, / quæ antea irreperant, diligenter purgatis.* / Editio ultima, aucta, & meliori / ordini restituta. / LUGDUNI, / Apud PETRUM VALFRAY, Regis & / Cleti Typographum, in vico Mercatorio, / sub signo Coronæ Aureæ. / M. DCCXXVI. / *Cum Approbatione & et Permissu.*

Završava sa: De exorcizandis obsessis a dæmonio (337), Formulæ scribendæ in libris habendis apud Parochos, ut infra notatur (359), Cérémonies particulières (367), Tons des chants communs de l'Eglise (397), Index Ritualis Romani (402).

Digitized by Google

1738

RITUALE / ROMANUM / PAULI QUINTI / PONTIFICIS MAXIMI / *IUSSU EDITUM*. / *ADDITA FORMULA* / Pro Bendicendis Populo & Agris / a Sacra Rituum Congrega-tione approbata. / VENETIIS, / Ex Typographia Balleoniana. / MDCCXXXVIII.

Završava sa: De exorcizandis obsessis a dæmonio (349), Benedictio aquæ quæ fit in Vigilia Epiphaniæ (379), Ritus absolvendi et benedicendi Populos & Agros (408), Formulæ scribendæ in libris habendis apud Parochos, ut infra notatur (417).

Bayerische Staatsbibliothek digital

1750

RITUALE / ROMANUM / PAULI V. PONT. MAX. / JUSSU EDITUM. / ROMÆ MDCCL. / Typis Sac. Congreg. de Propag. Fide. / *Superiorum permissu.*

Završava sa: De exorcizandis obsessis a dæmonio (348), Ritus absolvendi, et benedicendi Populos, & Agros, ex Apostolicæ Sedis Indulto (383), Constitutio sanctissimi Domini nostri Benedicti Papæ XIV. (395), Modus a sanctissimo Domino Nostro Benedicto Papa XIV. approbatus (416), Formulæ scribendi in libris habendis apud Parochos, ut infra notatur (421).

Digitized by Google.

Elementi razlikovanja

Kada je u pitanju liturgijska knjiga, važan je i izdavač. Zato ga u svim navedenim izdanjima naznačujem. Drugi važan element razlikovanja jesu notni zapisi nekih tekstova u Ritualu. Njih nema u prvotisku, ali ima već u sljedećem rimskom izdanju iz 1615. Od sljedećih izdanja malo koje da ih nema (npr. izd. iz 1628. i 1750.).

Daljnji važan element razlikovanja jesu dodatci. Oni su u svim latinskim izdanjima koja ih imaju, ali ne i u Kašića, samo na kraju knjige.

Na koncu spomenimo i razlike redakcijske naravi. To su najčešće skraćivanja u ustaljenim izričajima i tekstovima koji se znaju napamet (redovito se to označuje sa &c.). Za tekstove koji se ponavljaju često se upućuje na mjesto gdje su oni već doneseni (i u tome ima razlika među izdanjima). Mnogo je razlika i u pismu: *koso*/uspravno, VERZAL/kurent, obično/**podebljano**, a ima i crvene boje bilo u naslovima bilo u rubrikama/uvodima.

Kašićevi dodatci

Kašić donosi dodatke i na početku i na koncu Rituala.

Na početku donosi dva sloja dodataka: one koji po naravi stvari pripadaju početku i one koji uopće ne pripadaju Ritualu i kojih nema ni u jednom latinskom izdanju.

U prvu skupinu spadaju, uz generalov *nilhil obstat* i *imprimatur* magistra papinske palače, Kašićeva obraćanja papi i čitateljima. Papi Urbanu VIII. piše dvije posvete. U prvoj opravdava prijevod Rituala na hrvatski (ilirski) jezik i ujedno zagovara objavljivanje svojega Novog zavjeta (*selecta a me ex antiquis Illyricis codicibus Versio Illyrica*), a potpisuje se kao *Bartholomeus Cassius Dalmata*.

U drugoj posveti, ovaj put u stihu, podsjeća papu da je i on Dalmata (*Urbano VIII. pont. max. Idem Dalmata*). Nakon toga se Kašić obraća »Blagomu i milomu štiocu« i u svojevrsnoj jezičnoj raspravi naširoko obrazlaže svoj projekt, no ni ovdje ne propušta pozvati svećenike da potaknu svoje biskupe da zatraže od Rima objavljivanje njegovog prijevoda Svetoga pisma.

Drugom sloju Kašićevih dodataka na početku Rituala pripadaju ovi tekstovi: PISMO GARGURA [o kalendaru] i KALENDAR IZ RIMSKOGA MISALA te SPOVIDAN'JE PRAVE VIRE (str. [XXVII–XXXVI] i 1–82). Bilo bi zanimljivo saznati i tko je o tome odlučio i koji su bili motivi za to dodavanje. Po svemu sudeći bio je to sam Kašić, koji si je, kako se vidi iz ovoga što je netom rečeno, uzeo dosta veliku slobodu u priređivanju Rituala.

Ovaj drugi sloj objavljen je i zasebno, s istom paginacijom i istim rasporedom na stranicama, no ipak s nekim sitnim razlikama.

I na naslovnici Rituala i na naslovnici Kalendara stavljena je godina 1640. pa se postavlja pitanje gdje su ti tekstovi 'prvotisak', a gdje 'pretisak'. Jer, gledajući izvana, postaje očitim da nisu dvaput slagani u tiskari. O tome da je po srijedi pretisak najrječitije govori činjenica da su u oba izdanja ostala ista *Pomanjkan'ja* koja treba *ponapraviti*. Da je jedan od tih tekstova iznova slagan, onda bi i ta *pomanjkan'ja* bila mogla biti ispravljena u samome tekstu.

Evo još nekoliko primjera koji govore da je riječ o pretisku, tj. u oba je izdanja jednako: oznaka za str. 26 izostavljena; brojka za str. 33 okrenuta naopako; oznaka stranice 24 umjesto 42; na kraju kalendara zahvalni usklik HVALÆ BOG GV (s razmakom) / SFARKA; str. 72, r. 9. od kraja – u riječi *Godisc* uspravna crta slova *d* je valovita kao nigdje drugdje; u 7. redu od kraja stoji *sluvo* umj. *slovo*; u oba teksta ima ukupno 67 istih pogrješaka, ali ima i nešto razlika: u naslovu *PISMO GARGURA PAPE* u Ritualu je bez riječi *PAPE*; jedan je primjer vrlo zagonetan: umj. *Breviala* Ritual ima *Bteviala*, a Kalendar *Breivala* (jedna pogrješka ispravljena, jedna nova napravljena) (Pismo Gargura, r. 8); na dva-tri mjesta Ritual ima ispravno, a Kalendar pogrješno i na dva-tri mjesta obrnuto; na dva mjesta Ritual ima jednu varijantu, Kalendar drugu (lito/lieto, priteska/priteška). Iz svega se toga može zaključiti da je slog bio jedan, a da su neke stranice iznova složene, npr. stranica gdje počinje *Pismo Gargura* (različit raspored u redcima). Još je poneki redak mogao biti iznova složen jer je različito razlomljen.

Zasebno izdanje Kalendara ima vlastitu naslovnicu. Ta naslovnica nije prenesena u prvotisak Rituala (1640.), ali su je izdavači, neopravdano, prenijeli u pretisak (Zagreb 1993.), i to na pogrješno mjesto (iza *Pisma Gargura*, a trebalo bi ispred njega, kako je u zasebnom izdanju).

Ako bi trebalo nagađati gdje su ti dodatci prvotisak, a gdje pretisak, čini mi se da se s mnogo prava može pretpostaviti da su tekstovi koji su objavljeni zasebno, tako prvotno i zamišljeni. Kašić je već bio preveo Kalendar,⁶ a drugi dodatak (*Spovidan'je prave vire*) pridružio mu je vjerojatno nakon što je dovršio Ritual. No kako je s izdavanjem Rituala išlo sporo (Kašić je svoj predgovor potpisao 15. kolovoza 1636., a *imprimatur* je dobiven 25. ožujka 1637.), Kašić je mogao doći na ideju da i te tekstove, priređene i otisnute za samostalno objavljivanje, pridruži Ritualu, ali da ih stavi na početak knjige i da im zadrži izvornu paginaciju. U prilog toj tezi ide i činjenica da Kašić tu objavljuje tekst koji je službeno objavljen tek 1642.⁷

Kašić ima dodatka i **na kraju knjige**. Latinski prvotisak završava uputama za vođenje župnih knjiga, a nakon toga su indeksi i na posljednjoj stranici *Errata* i završni *impressum*. U Kašića su indeksi, kao i u većini kasnijih latinskih izdanja, u prvom dijelu knjige, a na kraju su dodatci koji sadržajno pripadaju Ritualu: *B L A G O S O V od vode koji se čini u nadvečerje od Vodokeršta* i *ZAKLINAN'JA PRIMOGUĆA I VRIDNA*, zatim *Pomanjkan'ja* i sam završetak.

Od pregledanih latinskih izdanja prvo koje donosi neki dodatak jest izdanje iz 1627, i to dodatak na francuskom; dodatak pak na latinskom prvo donosi izdanje iz 1636. Konstatacija je ipak uvjetna jer neka izdanja između 1623. i 1636. nisam vidio. Kašić se, glede dodataka, ne slaže ni s jednim od pregledanih latinskih izdanja.

Koji je bio Kašićev predložak?

Nakon tih uvodnih nabačaja dolazimo do središnjeg pitanja: Koji je bio Kašićev latinski predložak? Najprije valja isključiti izdanja koja nemaju notnih tekstova, a to su prvotisak i izdanje iz 1628. Kašić se po nečem razlikuje i od svih drugih koja su ovdje opisana.

⁶ Kašić je u svome obraćanju čitateljima (*Blagomu i milomu štioću*, 15. VIII. 1636.) zapisao: »Hoću još dati na znan'je počtovanim popovom i pastirom od duša da sam ne samo prinesao u naš jezik ovim govorom općenijim ritual ovi rimski nego takojer i sva sveta Pisma, Staroga i Novoga zakona: sve što je u Biblii upisano i potvrdjeno od svetoga oca pape. Takojer i Vangelistar, to jest sve pistule i sva sveta vangel'ja priko svega godišta tekuća: i kalendar i red od mise: neka bi svak mogao razumiti ono što ští latinsko.« Ovdje ne ulazim u vrlo zamršeno pitanje sudbine Kašićeva misala.

⁷ To je obrazac Urbana VIII. po kojem je nadbiskup Damaska Simon Evodije imao ispo- vjediti vjeru (usp. Heinrich DENZINGER – Peter HÜNERMANN, *Zbirka sažetaka vjero- vanja definicija i izjava o vjeri i ćudoređu*, Đakovo, 2002., 2525, uvodna napomena). Nije mi poznato je li taj tekst i prije objavljivan i kako je Kašić do njega došao.

Sva latinska izdanja navode potpisnika papine apostolske konstitucije skraćeno: S. Cobellutius, a Kašić jedini navodi njegovo puno ime: Scipion Kobelucij.

U br. 387⁸ Kašić (str. 101) donosi tekst Psalma 90, a drugi na nj upućuju (1637, 1750); isto tako u br. 463 Kašić (str. 142) donosi tekst Psalama *De profundis* i *Si iniquitates*, a drugi (1617, 1637, 1750) na njih upućuju. U broju pak 531 Kašić (str. 211) donosi samo antifonu za psalam, a na tekst Psalma 41 upućuje; drugi donose tekst psalma (1617, 1637, 1750...).

Primjer u br. 719 za Kašića je vrlo karakterističan: on (str. 284) ne donosi tekst molitve, nego upućuje drugdje: *i ost: sva, kako odisgara*. Isto tako čini, za istu molitvu, u br. 708 (str. 281), a tekst molitve donosi u br. 696 (str. 278).

Između br. 775 i 778 u Kašića (str. 318, na samom kraju) nedostaju dva odlomka. Oni u latinskome počinju sa: *Si ad unam ... i In Litanii minoribus*. I tu se može nagađati je li ih ispustio Kašić ili su bili ispušteni u njegovu predlošku. (Te odlomke imaju lat. izd. 1614, 1617, 1637, 1652, 1750...)

Na kraju br. 786 dolazi *Te Deum*. Samo Kašić (str. 327) donosi tekst, sva latinska izdanja (1617, 1636, 1637, 1652, 1750) stavljaju samo etc. (premda taj himan dolazi tek kasnije, u br. 842). U br. 800 latinska izdanja donose tekst Psalma 66, a Kašić (str. 333) upućuje na mjesto gdje se on nalazi.

Sva latinska izdanja poslije prvotiska u br. 850 donose ovaj tekst: Psal. 148. *Laudate Dominum de caelis, cum duobus sequentibus*, ut supra (pa navode stranicu). Tako i za dva hvalospjeva (Dn 3 i Lk 1). Kašić pak u br. 850 (str. 353) donosi tekst Psalma 148, a na kraju psalma stavlja *i ost.*, no ne zna se na što bi se to odnosilo. Psalme 149 i 150 niti donosi niti na njih upućuje, ali upućuje na dva hvalospjeva.

U br. 907 latinska izdanja donose tekst hvalospjeva *Magnificat*, a Kašić (str. 372) upućuje na mjesto na kojem je hvalospjev već donesen.

Himan u br. 785 dolazi u dvije varijante: *Iesu nostra redemptio* (1614, 1617, 1623, 1637, 1656, 1689) i *Salutis humanae Sator* (1636, 1652, 1669, 1700, 1750). Kašić (str. 325), slijedi prvu, stariju verziju (Naš JESUSE odkupniče). Tu verziju ima i sadašnje izdanje Rimskog brevijara.⁹

Kašić ima još jednu jako uočljivu vlastitost: pod nekim naslovima (redovito su to rubrike ili uvodni tekstovi, pisano crvenim ili sitniji slovima) odlom-

⁸ Riječ je o brojevima koji su dodani na marginama pretiska latinskog Prvotiska. Kašić, dakako, nema tih brojeva pa ću za nj naznačivati stranicu.

⁹ *Te decet hymnus. L'innario della »Liturgia horarum«*, a cura di Anselmo Lentini, Typis polyglottis vaticanis, 1984., br. 122.

ke je označio brojevima – str. 4–5, br. 1–5; str. 6–7, br. 1–6; str. 8–10, br. 1–10 + 1–10; str. 18–19, br. 1–4; str. 19–20, br. 1–17; str. 50–53, br. 1–8 + 1–21; str. 60–61, br. 1–12; str. 67–70, br. 1–11; str. 74–76, br. 1–18; str. 98–100, br. 1–17; str. 114–115, br. 1–7 + 1–12; str. 140–142, br. 1–17 + 1–7 (nakon toga prestaje obrojčivanje!).

U traženju latinskoga predloška možda može pomoći i jedna neobična Kašićeva zabuna. On naime na dvije susljedne stranice (431 i 432, tj. *recto* i *verso*) donosi potpuno isti tekst, ali s nezanemarivim razlikama, koje nisu slagarske nego prevodilačke.¹⁰

U načinu isticanja pojedinog teksta, izričaja ili riječi vlada velika šarolikost pa to za sada možemo ostaviti po strani.

Što se tiče Kašićevih dodataka na kraju, oni ne moraju biti vezani za predložak iz kojeg je Kašić preveo cijeli Ritual. On je mogao te dodatke prenijeti na samome kraju svojega prevođenja, i mogao ih je preuzeti iz različitih izvora. Pa zato pogledajmo te dodatke zasebno.

Kašićev prvi dodatak (*Blagosov od vode u nadvečerje od Vodokeršta*) odgovara latinskom *Benedictio Aquæ in Vigilia Epiphaniæ*, a Kašićev drugi dodatak (*Zaklinan'ja primoguća i vridna*) odgovara latinskom *Coniurationes potentissimæ et efficaces...* Prvi se dodatak nalazi u izdanjima: Venecija 1637, 1656, 1679, 1700, 1738 te Rim 1652, a drugi imaju Rim 1652 te Venecija 1656, 1679 i 1700. Izostavljeno je međutim u izdanju iz 1738. zbog razloga koji ću spomenuti kasnije. Kašić vjerojatno nije uzeo iz istog izvora oba ta svoja dodatka. Oni se, u latinskim izdanjima koja ih donose obadva, nalaze u obrnutom redosljedu negoli je u Kašića. S druge strane, oba se pojavljuju samo u venecijanskim izdanjima i u jednome rimskome (ali koje nije 'službeno', tj. nije tiskano u tiskari Camerae Apostolicæ niti u tiskari rimske kongregacije de Propaganda Fide. Kašić je redakciju svojega Rituala morao završiti prije latinskog izdanja iz 1636., inače bi zacijelo uključio dodatak koji se tu nalazi i koji je čak stavljen na naslovnicu (*Addita formula pro benedicendis Agris*)¹¹. Svoj dodatak *Benedictio aquæ* vjerojatno je uzeo iz nekog ranijeg venecijanskog izdanja (do kojeg nisam uspio doći), npr. izd. iz 1627, 1629 ili 1634 (postojanje tih mi je poznato).

Drugi Kašićev dodatak, koliko sam dosada uspio saznati, u latinskom se pojavljuje prvi put u rimskom ('neslužbenom') izdanju iz 1652., a zatim u venecijanskim izdanjima počevši od 1656. Stoga se može zaključiti da on taj tekst

¹⁰ O tome sam napisao poseban članak (Ritual rimski Bartola Kašića: tragom jedne zabune), predan za spomenspispis u čast Vladimiru Horvatu.

¹¹ To u knjizi zapravo i ne djeluje kao dodatak jer je stavljeno na odgovarajuće mjesto, ispred upute o vođenju crkvenih knjiga, što prirodno dolazi na sam kraj.

nije mogao preuzeti ni iz jednoga latinskog izdanja Rituala, nego izravno iz knjižice koju je P. Locatellus objavio u više navrata: 1604, 1609, 1619. pod naslovom *Coniurationes potentissimæ, et efficaces ad expellendas et fugandas æreas tempestates, a Dæmonibus per se, sive ad nutum cujusvis diabolici ministri excitatas, ex diversis... auctoribus collectæ, etc.* Kasnije je knjižica objavljivana pod neznatno promijenjenim naslovom (*Exorcismi potentissimi...*). Uspio sam doći do izdanja iz 1675. i 1680., iz kojih se jasno vidi da je to isto djelo koje je objavljivano pod naslovom *Coniurationes potentissimæ...* Kašić je, čini se, prvi koji je te tekstove (svoj drugi dodatak) uvrstio u Ritual. Ta knjižica kasnije, dekretom od 4. prosinca 1725., dolazi na popis zabranjenih knjiga,¹² zbog čega se njezini tekstovi izostavljaju već u venecijanskom izdanju iz 1738. (tekstovi su još zadržani u venecijanskom izdanju iz 1718.).¹³

Do Kašićeva predloška još nismo došli. Na temelju svega što je rečeno treba isključiti prvotisak te izdanja iz 1636. i sva novija. Očekivalo bi se da predložak bude neko 'službeno' izdanje, neko koje je tiskano u tiskari *Cameræ Apostolicæ* ili Svetog Oficija. Za sada su mi poznata ova izdanja *Cameræ Apostolicæ*: 1614. (prvotisak), 1615., 1617. i 1636., a izdanja Sv. Oficija iz 1658. i 1750. A drugih, čini se, nije ni bilo. To se može zaključiti s velikom sigurnošću. Dragocjenu pomoć za takav zaključak pruža nam Talijanski nacionalni katalog (opac.sbn.it). U njemu je pod naslovom »rituale romanum« 412 jedinica, a moguća su višestruka pretraživanja: po naslovu, mjestu izdanja, izdavaču, godini izdanja... Ako se isto može zaključiti i na temelju kataloga vaticanske knjižnice (*Biblioteca Apostolica Vaticana*), onda taj zaključak ima potpuno opravdanje.

Kad isključimo izdanja *Cameræ Apostolicæ*, vjerojatnost se usmjerava prema nekom venecijanskom izdanju između 1620. i 1637. Poznato mi je da postoje venecijanska izdanja iz 1624., 1626., 1627., 1629. i 1634., ali mi ni jedno od njih

¹² Djelo je navedeno na svome mjestu po abecednom redu: *Lucatellus Petrus. Coniurationes potentissimæ, & efficaces ad expellendas, & fugandas aereas potestates. Decr. 4. Decembris 1725.*, u: *Index librorum prohibitorum sanctissimi domini nostri Gregorii XVI pontificis maximi jussu editus. Romæ MDCCCXLI. Ex Typographia Reverendæ Camerae Apostolicæ. Cum summi pontificis privilegio.* Postoji određena nedoumica u vezi s prezimenom autora jer se ono susreće u tri oblika: *Locatellus*, *Lucatellus*, *Luca-tellius*, no nema ozbiljne sumnje da se ne bi radilo o istom autoru. Spomenuta je i varijanta u naslovu: *Exorcismi i Coniurationes*, što se provlači i kroz tekst, ali i ta je razlika zanemariva.

¹³ Koje li sretne slučajnosti! Od mnogih izdanja koja sam digitalizirana našao na internetu (ukupno 24) ovoga nije bilo, ali je upravo ono jedino koje se nalazi u Hrvatskoj (Knjižnica Bogoslovskeg sjemeništa u Zagrebu, br. 15944.) iz razdoblja koje me zanima (1614.–1750.).

zasad nije dostupno (neka su od njih stavljena među Knjige na usluzi Google Play, no ta usluga zasad nije dostupna u Hrvatskoj).

Koliko god internet olakšavao posao, i iz dana u dan sve više olakšava, ovaj rad pokazuje da je traženje predloška za neki stariji prijevod i danas posao vrlo zahtjevan i s neizvjesnim ishodom.

P.S. (21. rujna 2014.): Nakon što sam članak završio, otkrio sam jednu zanimljivost koja može pomoći u traženju latinskog predloška Kašićevu prijevodu. U latinskim izdanjima naime u br. 77 ima jedna varijanta. Ta se varijanta nalazi već u vatikanskim izdanjima (Ex Typographia Cam. Apostolicæ): taj broj u Prvotisku (1614.) počinje sa: *Ac deinde antequam...*, no već sljedeće vatikansko izdanje, iz god. 1615., to preinačuje u: *Deinde antequam...*, a tako imaju i ostala vatikanska izdanja: 1617. i 1636. Varijantu iz Prvotiska imaju nevatikanska izdanja: 1616., 1623., 1628., 1637., 1652., 1668., 1669., 1700. No ovdje evo jednog iznenađenja: vatikansko izdanje iz 1750. (ovaj put Typis Sac. Congreg. de Propag. Fide) pridružuje se nevatikanskim izdanjima po varijanti *Ac deinde antequam...*, a Prvotisku još i po tome što ne donosi note za pjevane tekstove. Kašić (str. 14) prevodi ovu potonju varijantu: *Ac deinde antequam... = A pak parvo nego...*

Već je izražena vjerojatnost da bi predložak mogao biti »neko venecijansko izdanje između 1620. i 1637.«. Pojednost koja je netom opisana tu vjerojatnost još više pojačava.

Summary

**FROM WHICH LATIN EDITION DID KAŠIĆ TRANSLATE HIS
RITUAL RIMSKI?**

Petar BAŠIĆ

Catholic Faculty of Theology, University of Zagreb
Vlaška 38, p.p. 432, HR – 10 001 Zagreb
petar.basic@kbf.hr

In the first part of this article, the author describes twenty-four Latin editions that might be helpful in the search for Kašić's template. The author has found all those editions, except one, in a digitalised form on internet. In the second part, the author analyses their discerning elements and puts them in relation with the characteristics of Kašić's edition. A lot of these characteristics seem to point towards Venetian editions between 1620 and 1637 as possible templates, but these were until now available to the author.

Keywords: *Rituale Romanum, Bartol Kašić's Ritual Rimski, Kašić's additions to Ritual Rimski.*